

Slováci budou rozhodovat o možnosti homosexuálů uzavřít manželství a adoptovat děti

Slovenský Ústavní soud k ústavnosti referendových otázek

Martina Grochová

Slovenský Ústavní soud vydal v říjnu plenární nálezn [1], který vyvolal ve slovenské společnosti silné emoce. Týkal se ústavnosti předmětu referenda, které má být vyhlášeno na základě petice občanů a žádosti petičního výboru, který posbíral přes 408 000 podpisů občanů, kteří souhlasí s vyhlášením referenda s celkem čtyřmi otázkami následujícího znění:

- Souhlasíte s tím, aby se manželstvím nemohlo nazývat žádné jiné soužití osob kromě svazku mezi jedním mužem a jednou ženou?
- Souhlasíte s tím, aby párům nebo skupinám osob stejného pohlaví nebylo umožněno osvojení dětí a jejich následná výchova?
- Souhlasíte s tím, aby žádnému jinému soužití osob kromě manželství nebyla přiznána specifická ochrana, práva a povinnosti, které jsou právními normami k 1. 3. 2014 přiznané pouze manželství a manželům (zejména uznání, registrace nebo evidování jako životního společenství před veřejnou autoritou, možnost osvojení dítěte druhým manželem rodiče)?
- Souhlasíte s tím, aby školy nemohly vyžadovat účast dětí na vyučování v oblasti sexuální výchovy nebo eutanázie, pokud jejich rodiče nebo děti samotné nesouhlasí s obsahem vyučování?

Předmětem navrhovaných referendových otázek je tak zejména úprava práv párů stejného pohlaví. Těch se týkají všechny otázky vyjma poslední, nejméně kontroverzní, otázky. Práva homosexuálních párů jsou aktuálním lidskoprávním tématem, o čemž svědčí i judikatura Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“), který v posledních letech rozhodoval celé množství významných případů týkajících se podobných otázek jako u slovenského referenda.

Podle článku 125b Ústavy SR o nesouladu předmětu referenda s ústavou rozhoduje Ústavní soud na návrh prezidenta. Podle článku 93 odst. 3 Ústavy SR předmětem referenda nemohou být základní práva a svobody. Právě s ohledem na množství případů rozhodovaných ESLP, které se dotýkaly podobných otázek, jako jsou navrhovány v referendu, se slovenský prezident domníval, že by vyhlášení referenda v tomto znění mohlo být v rozporu s Ústavou SR, a proto podal ke slovenskému Ústavnímu soudu návrh na posouzení navrhovaných referendových otázek s Ústavou.

Práva homosexuálních párů v Evropě

ESLP se zejména k otázce nemožnosti homosexuálů uzavřít manželství nebo vstoupit do obdobného právem uznaného svazku a k otázce nemožnosti homosexuálů společně adoptovat dítě nebo adoptovat dítě partnerem biologického rodiče opakovaně vyjadřoval. Ve věci *Schalk a Kopf proti Rakousku* [2] ESLP uvedl, že z Evropské úmluvy o lidských právech (dále jen „Úmluva“) nelze dovodit právo párů stejného pohlaví uzavřít manželství. Manželství je tradiční institucí, a není tedy povinností států otevřít manželství homosexuálním párům. Stejně tak nemají povinnost uzákonit ani obdobnou instituci pro homosexuální páry. Ve věci *Vallianatos a ostatní proti Řecku* [3] však ESLP uvedl, že totéž už neplatí pro registrované partnerství. Pokud tedy stát uzákoní nějakou další institucionalizovanou formu soužití vedle manželství, nelze ji otevřít pouze heterosexuálním párům.

Pokud jde o adopce, ESLP shledal porušení Úmluvy ve věci *E. B. proti Francii* [4], kdy byla stěžovatelce, která chtěla sama, nikoliv v páru, adoptovat dítě, zamítnuta žádost o adopci pouze z důvodu její homosexuální orientace. Ve věci *Gas a Dubois proti Francii* [5] pak ESLP rozhodl, že není porušením práva na rodinný život, pokud státy umožní adoptovat dítě manželovi biologického rodiče a nikoliv registrovanému partnerovi rodiče. ESLP přitom odkázal na svou předchozí judikaturu, kde vyslovil, že manželství má určité privilegované postavení, a proto také mohou být manželům přiznána jistá práva, kterých osoby žijící mimo manželství nepožívají, mimo jiné i právo adoptovat dítě manžela. Ve věci *X a další proti Rakousku* [6] ESLP podobně jako v předchozím případě uzavřel, že není porušením práva na respektování rodinného a soukromého života, pokud národní právo neumožní adoptovat partnerovi rodiče dítě, ale tuto možnost otevře pro manžela rodiče. ESLP však uvedl, že jinak tomu je, pokud tuto možnost národní právo otevírá nesezdaným heterosexuálním párům a homosexuálním párům nikoliv. V takovém případě dochází k diskriminaci a porušení Úmluvy.

Otázky týkající se manželství nebo registrovaného partnerství a z něj plynoucích práv a povinností homosexuálních párů, i otázka osvojení párem stejného pohlaví zůstávají (nejen) v evropských státech upraveny velmi rozdílně a jsou předmětem společenské diskuze. Nazírání na práva homosexuálních párů přitom prochází vývojem.

V Evropě v současnosti mají homosexuální páry právo uzavřít manželství v sedmi zemích. V celkem 21 zemích Evropy mají páry stejného pohlaví nějakou možnost právního stvrzení svého vztahu, jehož modely se však liší. Kromě možnosti uzavřít manželství některé státy umožňují homosexuálním párům uzavřít registrované partnerství, jehož obsahem jsou taktéž práva a povinnosti. Jiné země oproti právům manželů práva registrovaných partnerů více či méně omezují, mimo jiné se rozcházejí také v otázce možnosti homosexuálních párů osvojit dítě. [7]

V České republice homosexuální páry možnost uzavřít manželství nemají, mohou však vstoupit do registrovaného partnerství. Dítě může samostatně adoptovat osoba homosexuální orientace, pokud však nežije v registrovaném partnerství. Společně dítě homosexuální partneri osvojit nemohou. [8] Toto téma však zůstává v České republice předmětem společenské diskuze a o přijetí zákona, který by možnost adopce homosexuálním párům otevřel, se jedná. [9]

Jaké otázky jsou z referenda vyloučeny?

Právě na judikaturu ESLP a situaci v Evropě se slovenský Ústavní soud ve svém rozhodnutí hojně odkazuje. Než však vůbec mohl přistoupit k posouzení jednotlivých otázek, Ústavní soud věnoval poměrně značnou část nálezu samotnému vymezení otázek, které nemohou být předmětem referenda. Právě tato část je asi tou nejprekvapivější a nejzajímavější z celého rozhodnutí.

Článek 93 Ústavy SR stanoví, že „*předmětem referenda nemohou být základní práva a svobody, daně, odvody a státní rozpočet.*“ Přestože z dikce ustanovení by se nabízel výklad, že předmětem nemohou být žádné otázky, které se dotýkají lidských práv, tedy jinak řečeno, že v referendu nesmí být rozhodováno o lidských právech a otázkách, které se jich dotýkají, Ústavní soud SR zvolil podstatně užší výklad.

Ústavní soud v plenárním nálezu uvedl, že ustanovení je třeba vykládat tak, že navrhované otázky nejsou v souladu s ustanovením článku 93 odst. 3 Ústavy tehdy, pokud by jejich případné přijetí v referendu znamenalo snížení již dosaženého standardu lidských práv na Slovensku. Ústavní soud tak dle nálezu může zasáhnout pouze tehdy, hrozí-li potencionální nebezpečí narušení podstaty a smyslu základního práva nebo svobody. Pokud se dosažený standard konkrétního základního práva nebo svobody nezmění nebo rozšíří, může Ústavní soud dle nálezu zasáhnout pouze tehdy, pokud by tím zároveň došlo ke snížení standardu jiného základního práva nebo svobody. Ústavní soud se tak vydal cestou předběžného přezkumu ústavnosti otázek, které by mohly být v referendu přijaty a které by svým přijetím v referendu získaly podobu právního předpisu, který by po dobu tří let požíval kvality absolutní nezměnitelnosti.

Právě proti takovému výkladu se ve svém odlišném stanovisku výrazně ohradil soudce Ústavního soudu Lajos Mészáros. [10] Ten uvedl, že plénum Ústavního soudu SR nemělo zkoumat, zda by přijetí referendových otázek znamenalo omezení dosaženého standardu jednotlivých dotčených lidských práv, ale zda se položené otázky lidských práv dotýkají. Domnívá se totiž, že základní lidská práva a svobody máme ze samotné lidské podstaty, a proto o nich nelze diskutovat formou hlasování v referendu. Podle jeho názoru Ústavní soud nedostatečně zkoumal záměr ústavodárce a řídil se příliš tím, jaký výklad je dle názoru Ústavního soudu dobrý (*good*), a nikoliv tím, jaký výklad je správný (*right*). Ztotožnil se sice s názorem, že čl. 93 odst. 3 Ústavy nelze vykládat tak široce, aby byly z přezkumu *de facto* vyloučeny všechny otázky veřejného zájmu, protože se všechny více či méně vážou k lidským právům, nelze však ani přistoupit k tak úzkému výkladu, aby se Ústavní soud přeměnil v orgán předběžně zkoumající výsledek referenda. Svůj nesouhlas s výkladem předmětného článku Ústavy SR vyslovil v odlišném stanovisku také soudce Ladislav Orosz. [11]

Manželství a možnost osvojení exkluzivně pro heterosexuály

S ohledem na výše uvedený výklad předmětného článku Ústavy se pak už nejeví tak překvapivým, že Ústavní soud neshledal neústavnost prvních dvou referendových otázek, které požadují, aby manželství bylo pouze svazkem jednoho muže a jedné ženy a aby párům či skupinám stejného pohlaví nebyla umožněna adopce dítěte.

Ústavní soud uvedl, že přijetí obou referendových otázek by nijak nezasáhlo do současného standardu práva na rodinný a soukromý život a jejich přijetí by nebylo ani v rozporu s judikaturou ESLP, na niž široce odkazoval. ESLP akceptuje, když je v národním právu manželství určeno exkluzivně heterosexuálním párům, jak je tomu na Slovensku. Podobně i společné osvojení je na Slovensku umožněno pouze manželům a tím jsou už za stávající úpravy *de facto* vyloučeny z možnosti společně osvojit dítě homosexuální páry nebo skupiny, přičemž ani taková zákonná úprava neodporuje judikatuře ESLP.

Privilegované postavení manželství

V případě třetí otázky Ústavní soud shledal, že odporuje ustanovení článku 93 odst. 3 Ústavy. Podle nálezu jde o otázku položenou nejasně a lze dospět ke dvěma odlišným výkladům. Přestože jeden z nich by mohl být ústavně souladný, Ústavní soud upřednostnil druhý z nich, který v souladu s Ústavou není. Podle Ústavního soudu lze výkladem dospět také k tomu, že žádné jiné společenské skupiny nemohou požívat uznání právním pořádkem a specifických ze zákona vyplývajících privilegií, kterých požívá manželství. Takový výklad by však nebylo v souladu s dosaženým standardem základních lidských práv, protože v současnosti na Slovensku některých stejných privilegií jako manželé požívají i jiné skupiny osob – například prostřednictvím institutu tzv. *osoby blízké*. Přestože lze dospět i k ústavně konformnímu výkladu třetí položené otázky, nelze požadovat od průměrného občana hlasujícího v referendu, aby k takovému výkladu byl schopen samostatně dospět. Proto Ústavní soud označil třetí otázku jako nesouladnou s článkem 93 odst. 3 Ústavy.

Sexuální výchova a informování o eutanázii

Poslední otázka se jako jediná nedotýkala (přímo ani nepřímo) práva homosexuálních párů. I při řešení ústavnosti této otázky se Ústavní soud opřel o judikaturu ESLP. Uvedl, že v daném případě zde proti sobě stojí zájem vzdělávaného dítěte (právo na vzdělání) a právo rodičů (právo rodičů vychovávat dítě) či plnoletého dítěte (ochrana náboženské svobody). Zatímco ve vyjádření petičního výboru se uvádí, že rodiče by měli mít možnost zabránit účasti dítěte na vyučování týkajícího se sexuální výchovy nebo eutanázie, odporuje-li taková výuka přesvědčení nebo náboženskému vyznání rodiče, prezident ve svém podání vyjádřil obavu, zda by takový zásah rodiče nebyl v rozporu s právem dítěte na vzdělání.

Analyzovaná referendová otázka přináší dle názoru Ústavního soudu řešení této kolize a jejím přijetím by bez dalšího nedošlo k zásahu do základního práva nebo svobody. Její přijetí by však nepochybně vyžadovalo další konkretizaci v zákonném nebo podzákonném předpise. Přezkum v podobných věcech je dle Ústavního soudu výrazně kontextuální a záleželo by tak na konkrétním způsobu realizace sexuální výchovy, zda v daném případě je nebo není zasazeno do práva dítěte na vzdělání, pokud by jeho rodiče požadovali neúčast dítěte na vyučování.

Plenární nálezh rozdělil slovenskou společnost

Plenární nálezh Ústavního soudu vyvolal ve společnosti silné emoce. S výsledkem nejsou spokojeni příznivci navrhovaného referenda, zejména Aliance pro rodinu, z jejíž iniciativy návrh na referendum vznikl. Jejich mluvčí uvedl, že Ústavní soud svým rozhodnutím zakázal lidem říct svůj názor na to, co je rodina. To považuje za skandální. [12] Odpůrci referenda se domnívají, že referendum není vhodným prostředkem k řešení podobných otázek, protože odpověď by neměla zohledňovat pouze aktuální názorovou převahu ve společnosti. [13] Ústavní soud podle nich zvolil příliš zužující výklad předmětného ustanovení Ústavy, které stanoví, že předmětem referenda nemohou být základní práva a svobody vůbec. Zda by přijetím referendové otázky došlo ke snížení dosaženého standardu lidských práv, je podle nich nerozhodné. [14]

Celkové situaci rozhodně neprospělo ani to, že zatímco výroková část nálezu byla zveřejněna již v den vyhlášení, tedy 28. října 2014, jeho odůvodnění bylo zpřístupněno teprve o více jak měsíc později. V době nejbouřlivějších reakcí na nálezh Ústavního soudu tak nebylo zjevné, jaké důvody soud ke konečnému rozhodnutí vedly, a s ohledem na neznalost výkladu článku 93 odst. 3 Ústavy Ústavním soudem docházelo k mnohým dezinterpretacím nálezu ze strany médií.

Přestože se velmi silně ozývají jak odpůrci, tak i příznivci referenda, jak jsou síly ve společnosti rozležené, se ukáže teprve 7. února 2015. Právě na tento den prezident Slovenské republiky na základě rozhodnutí Ústavního soudu vyhlásil referendum o těch otázkách, jejichž neústavnost nebyla shledána. Zároveň vyzval všechny občany, aby diskuze i referendová kampaň byla tolerantní, slušná a plná pochopení. [15]

Poznámky:

[1] Plenární nálezh Ústavního soudu SR ze dne 28. října 2014, sp. zn. PL. ÚS 24/2014.

Nálezh byl sice vyhlášen dne 28. října 2014, ale zpřístupněn veřejnosti v plném znění včetně odůvodnění byl až dne 2. prosince 2014, tedy po více než měsíci.

[2] *Schalk a Kopf proti Rakousku*, rozsudek ze dne 24. června 2010, stížnost č. 30141/04.

[3] *Vallianatos a ostatní proti Řecku*, rozsudek ze dne 7. listopadu 2013, stížnosti č. 29381/09 a 32684/09.

[4] *E.B. proti Francii*, rozsudek ze dne 22. ledna 2008, stížnost č. 43546/02.

[5] *Gas a Dubois proti Francii*, rozsudek ze dne 15. března 2010, stížnost č. 25951/07.

[6] *X a další proti Rakousku*, rozsudek ze dne 19. února 2013, stížnost č. 19010/07.

[7] K tomu více CURRY-SUMNER, Ian. A Patchwork os Partnerships. In: BOELE-WOELKI, Katharina; FUCHS, Angelika (eds). *Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe*. Cambridge – Antwerp – Portland: Intersentia, 2012, 2nd edition, s. 71-87.

ISBN 978-1-78068-045-3.

[8] Úprava vyplývá ze zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a změně některých souvisejících zákonů a ze zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

[9] Viz např. Vláda k návrhu zákona o osvojení dítěte druhým partnerem z registrovaného partnerství nepřijala žádné stanovisko. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/aktualne/vlada-k-navrhu-zakona-o-osvojeni-ditete-druhym-partnerem-z-registrovaneho-partnerstvi-neprijala-zadne-stanovisko-123350/>.

[10] Odlišné stanovisko soudce Lajosa Mészárosa k rozhodnutí pléna Ústavního soudu Slovenské republiky ve věc sp. zn. PL. ÚS 24/2014 ze dne 28. října 2014.

[11] Odlišné stanovisko soudce Ladislava Orosza k rozhodnutí pléna Ústavního soudu Slovenské republiky ve věc sp. zn. PL. ÚS 24/2014.

[12] *Referendum o rodine bude. Ústavný súd zamietol 1 spornú otázku* [online]. Dostupné z: <http://www.aktuality.sk/clanok/264504/referendum-o-rodine-bude-ustavny-sud-zamietol-1-spornu-otazku/>.

[13] Tomáš Hellebrandt. *Kdy je referendum nedemokratické* [online]. Dostupné z: <http://www.jetotak.sk/editorial/kydy-je-referendum-nedemokraticke>.

[14] Lucia Krbatová. *Právnicki: Ústavný súd zvolil zužujúci výklad ľudských práv* [online]. Dostupné z: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/338799-pravnici-ustavny-sud-zvolil-zuzujuci-vyklad-ludskych-prav/>.

[15] *Prezident vyhlásil referendum 7. februára 2015* [online]. Dostupné z: https://www.prezident.sk/?spravy-tlacoveho-oddelenia&news_id=19785

www.centrumlidskaprava.cz

Centrum pro lidská práva a demokratizaci
Turgeněvova 1133/16
Brno 61800
info@centrumlidskaprava.cz

Centrum
pro lidská práva
a demokratizaci